

1. Въведение

Разгадаването на древната историята на безкнижовните общества, каквито са траките, е улеснено от единствения език, който са ни завещали нашите предшественици – изографисаните образи върху многобройните открити находки – съдове, стени на гробници, възпоменателни плочи. Съществен дял в това отношение имат откритите произведения на тракийската торевтика, която е основният вид, в който се развива тракийското изкуство. Увеличаването на количеството на изработваните скъпоценни предмети отговаря на нарасналото значение на социалната върхушка и на новата степен на нейното идеологическо самоосъзнаване. Забележителното майсторство и творческото усет на тракийските майстори са намерили силен израз в дошлите до нас златни и сребърни съкровища. Рогозенското съкровище е най-мащабната открита досега колекция от произведения на тракийската торевтика и художествени занаяти. Значителна част от предметите са изобразени в различни златарски ателиета на територията на днешна северозападна България от майстори-траки, което е съществено доказателство за съществувала тракийска художествена традиция. Към цялостната колекция принадлежат и други предмети, които са изработени от гръцки майстори или по гръцки образец, от малоазийски майстори или по малоазийски образец, от персийски майстори или по персийски образец. Друга група съдове носят северотракийски, отвъддунавски мотиви, а още една група — т. нар. келтски. Изворовите данни, които предоставя Рогозенското съкровище са ценен дар за изучаване на историята, културата, изкуството и религията на древните траки.

2. Откриване на съкровището от село Рогозен

Съкровището от Рогозен става достояние за българската наука в началото на 1986 г. Тракийското сребърно съкровище е открито почти в централната част на с. Рогозен — в местността Дола, наричана още Черниброд. Празен двор, използван години наред като зеленчукова градина, съхранявал непокътната повече от два века най – голямата открита до сега колекция от произведения на тракийската торевтика и художествени занаяти. Преди повече от 2300 г. предметите са били укрита тук на два дяла, в две отделни, близки една до друга ями. Първият дял от съкровището е открит благодарение на щастлива случайност от собственикът на градината, трактористът Иван Димитров. Занимавайки се с изграждането на водопровод в своята градина той открива в една яма купчина красиви сребърни съдове, заровени само на около 50 см дълбочина. Оказало се, че тук се намират 42 канички, 22 фиали и една чаша. Иван Димитров уведомил кмета за своята находка и занесъл съдовете в общината. От своя страна кметът известил Окръжния исторически музей във Враца. Впоследствие на мястото на находката пристига екип от археолози, които под ръководството на ст. н. с. к. и. н. Богдан Николов започват археологически разкопки.

Първоначално ямата, в която са намерени предметите, е разкопана повторно, но следи от погребение или културен пласт от антично селище не са открити. Още тогава сред археолозите се налага убеждението, че съдовете са заровени тук при екстремни условия и се стига до предположението, че съкровището може да е укрита на два групи, разположени в отделни места.

На 6.I.1986 г. едва на разстояние 5 м северозападно от първата яма е разкрита втора — със сто сребърни съда. Така е открит и вторият дял от Рогозенското тракийско съкровище. Тук се оказали 86 фиали, 12 канички и

две чаши. Така общия брой на предметите в Рогозенското съкровище достигнал 165 сребърни съда от които 54 канички, 3 чаши и 108 фиали. Съдовете са били поставени най-вероятно в чували от нетраен материал, който не е оставил следи. При поставянето им се е целяло да бъдат запазени и да не заемат много място. Това е спомогнало за съхраняването на повечето от тях в отлично състояние.

В науката е прието мнението, че богатата колекция от е била притежание на местен тракийски владетелски род от племето трибали. Предметите са събирани в продължение на няколко поколения от началото на V в. пр. н. е. до средата на IV в. пр. н. е. Тяхната пищност и великолепие отразяват стремежа на древната тракийска аристокрация да показва сила и респект чрез богатство, блясък и разкош. Това съкровище е създадено и натрупано през годините на най-големия разцвет на тракийската култура и изкуство, когато тракийските държави на племената одриси, трибали и гети стигат най-голямата си мощ.

В научните среди обаче съществува разнопосочност в мнението относно причините, породили нуждата съкровището да бъде укрито. Една група археолози приемат за вероятна причина походите на македонските царе Филип II и неговия син Александър III Велики¹. Други автори стоят зад мнението, че укриването на съкровището е свързано с нашествието на келтите в земите на трибалите през 280 – 279 г. пр. н. е.²

¹ Фол, А. Николов., Б. Машанов., С. Иванов., П. Тракийското съкровище от Рогозен. БАН. С., 1988, с. 69.

² Тачева, Маргарита. Археологически данни за датиране на Рогозенското съкровище. Проблеми и становища // *Археология*, 1987, № 2, с. 1-9; Николов, Д. За характера на Рогозенското съкровище // *Археология*, 1987, № 3, с. 64-65.

3. Рогозенското съкровище

Рогозенското съкровище съдържа изключително сребърни съдове, някои от тях с позлата с общо тегло около 20 кг. В колекцията преобладават типичните за земите на траките форми – фиали и канички, някои от които с надписи. Съкровището поражда с изяществото на формите, с богатството на украсата, в която се откриват различни стилове и степени на майсторство, различни митологически сюжети. Удивително е орнаменталното богатство на фиалите с геометрични и растителни мотиви, които носят определена символика. Срещани най-често са стилизирани лотоси, жълъд, шишарка, бръшлян. Върху каните са изобразени декоративни схеми, сюжети и сцени от тракийската и гръцката митология, но има и нови, неизвестни досега тракийски сюжети. По някои от съдовете са гравирани и различни дарствени надписи, от които се научават имената на различни тракийски владетели и на майсторите златари, които са изработили съдовете.

3.1 Фиалите

Най – значителен като обем дял сред сребърните съдове на Рогозенското съкровище заемат фиалите – общо 108 на брой. Фиалата (от гръцки *phiale*) представлява ниска чаша, използвана за възлияния на течности при жертвоприношения. По своята форма, големина, тегло и видови изображения, намерените фиали са доста различни. Фиалите от Рогозенското съкровище не са изработени като едно цяло. Те дори не са направени в едно и също време, а са работени през един продължителен като време период - от V в. до средата на IV в.пр. н.е., времето на най-големия разцвет на тракийската торевтика. Това ще рече, че те са изработвани в различни времена (а и на различни места), но са битували

заедно до момента на грабежа. Това обяснява различния стил и орнаменти³. Върху тях се вижда умението на различни майстори, разпознава се и прилагането на различна техника при изковаването и цизелирането. Някои фиали са изработени в ателиета на Югоизточна Тракия, но повечето от тях са ковани в земите на трибалите. Незначителен брой фиали са донесени отвън — било по търговски път, било като плячка. Основни типове са фиалите „блюда“, дълбоките фиали и обикновените фиали, които са запазили своята традиционна класическа форма. В Рогозенското съкровище фиалите-блюда са представени от четири екземпляра, характеризиращи се с просто устройство — тялото е кръгло, с прав ръб на устието и изпъкнало широко умбо в средата на дъното. Украсени са с геометрични или растителни орнаменти. Наличието на подобен вид фиали, открити в Ловешко, Тетевенско, Старозагорско, Македония и вземите на древна Колхида е аргументирано доказателство,

че този архаичен тип фиали е бил широко разпространен, запазвайки основната си форма и орнаментика⁴.

Върху друга плитка фиала от типа на блюдата е изобразена сцена от гръцката митология (Фиг№ 1). Фиалата има двойно дъно, което отвън е украсено с осмолистна розета и пояс от лотоси и палмети.

Фиг.1 Фиала кат. № 4

³ Василев, В. Находката от Рогозен – традиционни и нови елементи в тракийската торевтика. // *Археология*, 1987, № 3, с. 9.

⁴ Фол, А., Николов, Б., Машанов, С., Иванов, П., Тракийското съкровище с.79- 80.

Отвътре на фиалата във висок релеф са представени двете фигури на Херакъл и жрицата Ауге. Над главите на персонажа се чете старогръцки надпис ΑΥΓΕΔΗΛΑΔΗ (т.е. Ауге), а върху рамката на съда има гравирани с пунктир друг надпис. От него се разчита личното тракийско име Дидюкаймос. Фигурите в тази сцена представят прелъстяването на Ауге от Херакъл.

Многообразието от различни по тип фиали в съкровището от Рогозен е допълнено и от наличието на дълбоки фиали представени с 21 екземпляра, всеки от които е отделен вариант на общия тип, както и от най-разпространеният тип фиали - ниски, без украса. В находката от Рогозен те са 12 броя и всички си приличат по форма. Тялото им представлява ниска полусфера, а ръбът на устието е винаги обърнат навън. Шийката е почти равна по височина на тялото. Само един екземпляр е украсен с пояс от перли и пръстен от насечки около умбото. Една следваща поредица от типа на ниските фиали е представена от 42 екземпляра. Те са украсени с голяма розета от канелюри, разположени лъчеобразно около умбото. Различават се една от друга по начина на подреждане на декоративните мотиви в многобройни варианти. Сред мотивите в украсата се срещат оригинални съчетания, възникнали на местна почва през един много по-ранен период от време. Около умбото на няколко фиали са изковани пръстени от перли.

Свое внимание заслужава и орнаменталното богатство на фиалите с геометрични и растителни мотиви, в които без съмнение е вложена определена символика. Изобразените мотиви са строго определени, като най-често срещани са едни и същи стилизирани растения — палмета, лотосов цвят или пъпка от лотос, бадемов плод, жълъд, шишарка и бръшлян., които са съединени една с друга посредством тангиращи отсечки. Към днешна дата семантиката на тази украса е въпрос труден за прецизиране в

научните среди. Отделни фиали имат орнаментика, която е сходна с тази на известни фиали от Понтийския културен кръг и това говори за съществени взаимни влияния в тази посока. Шишарката или елементи от нея са предпочитан декоративен мотив в украсата на някои фиали от Рогозен. Сред тях се срещат и фиали с шишарковиден орнамент, комбиниран с геометрични мотиви — овули и канелюри. Подобни съчетания на украсата са известни и върху фиали, които принадлежат на съкровището от Владиия, Ловешко, датирано с фибули от първата половина на IV в. пр. н. е., което дава основания да се твърди, че орнаменталният мотив, подобен на шишарка или люспа от шишарка, е възникнал на местна почва и без съмнение е бил предпочитан от тракийските торевти.

Фиг.2 Фиала № 13

Оригинално съчетание на растителни и геометрични мотиви виждаме и върху група фиали. Около тяхното умбо е развит непрекъснат меандровиден мотив, който огражда листовидни форми. Раменете на някои

Сред фиалите от Рогозен се срещат и уникални образци, които нямат подражания и паралели (Фиг.2). Около умбото са разположени лъчеобразно осем издължени лотосови пъпки, а пространството между тях е запълнено с мрежест орнамент от ромбове. Върху раменете на фиалата е изкован пояс от овули.

от тези фиали са украсени с пояс от палмети (№ 87) или пръстени от овули (№ 88–93).

Особено внимание заслужават фиалите, украсени със смесени животински и растителни мотиви. Две от тях имат еднаква форма и

големина и почти еднакво тегло и са украсени по един и същ начин

№ 94 и 95 (Фиг.3). Върху дъното им е изобразен релефен пояс от

шест глави на бик, които се редуват с жълъди. Главите на

животните са представени изразително и пластично в

положение да се гледат отгоре.

Чрез цизелиране са направени и най-малките подробности около

рогата и муцуната на животното.

Фиг.3 Фиала № 94

По форма те много си приличат с бичите глави върху апликациите от тракийското сребърно съкровище от Крайова в Румъния. Изглежда, че главата на бик е имала определена символика в митологията на траките, тъй като се среща върху предмети на изкуството от много по-ранно време.

Освен животни, местните торовти изобразявали върху фиалите и митически същества. Особено характерен пример в това отношение е фиала № 96. Върху нейното умбо е изобразен в релеф един лъв-грифон с крила, а около него са изковани два пояса — единият от издължени овули, а другият от палмети, които се редуват със стилизирани птици. Птиците са с обърнати назад глави. Тази фиала е също произведение на местна

златарска школа, а образът на лъв-грифон е оригинална тракийска интерпретация на познато от Изтока митично чудовище. Върху друга фиала е направен непрекъснат широк пояс от четири двойки грифони, представени по един и същ начин. Грифоните са застанали един срещу друг, а главите им са обърнати назад. Те имат глава на лъв с по един рог отгоре, който е силно завит назад. Върху раменете им са гравирани тройни крила, а неестествено дългите им опашки ограждат листовиден мотив с палмети. Подобна фиала се среща за първи път у нас (№ 97) и някои стилкови похвати на изображенията дават основание да се предполага, че тя е внесена отвън — може би от Близкия изток. Фиала № 98 се отличава от всички други. Около нейното умбо са разположени в радиална схема осем релефни мотива, които наподобяват силно стилизирани птичи глави. Те имат дълга шия и голямо око, но клюнът не е изобразен. В този ярко

показан схематизъм и условност на орнамента също трябва да се търси определена символика, свързана с религиозните представи на траките.

В две сребърни фиали от Рогозенското съкровище е открита една слабо засвидетелствана практика в украсяването на изработените тракийски предмети — украсяването им с човешки глави.

Фиг.4 Фиала,кат. № 99

Двете съдчета са близки по форма и размери, а теглото им е доста различно. Около умбото на фиала № 99 (Фиг.4) е изкован орнаментален пояс от осем пластично изразени бадемовидни плодчета, които се редуват с грубо стилизирани лотосови цветове. Външният пояс е от осем грижливо изработени женски глави, между които има по един лотосов цвят. Всичките осем глави са напълно еднакви. Те представляват лице на млада жена с изразителни очи и малки устни. Косите са сплетени над челото в плитки, които падат свободно край лицето. Типажът на лицето ни напомня образа на Великата богиня на траките, която виждаме върху каните от Рогозенското съкровище (№ 155). Около умбото на втората фиала са разположени шест стилизирани палмети. Извън тях следва втори пояс от седем силно варваризирани изображения на човешки глави (№ 100). Те са представени без шията. Косите са предадени в две големи букли, навити като спирала над ушите. Веждите са дебели и грубо направени, а очите са неестествено големи. Няма съмнение, че върху двете фиали са представени различни изображения на божества от пантеона на траките.

Четири отделни фиали от Рогозенското съкровище представят един самостоятелен тип (№ 42, № 101–103). Всички те са ниски съдчета с радиално разположени върху основата им канелюри. Отвътре, върху умбото на всяка от тях, е припоена по една пластично изработена човешка глава. Тези глави не се различават особено помежду си и имат еднакви размери. Изобразени са анфас и гледат към зрителя. Всяка от тях представлява младежко лице с къси бухнали коси. Тук също е изобразено божество, макар и характерните му белези да не са ярко дефинирани.

Фиала № 104 се различава от всички останали от Рогозенското съкровище. Около нейното умбо е гравирани венец от бръшлян за който има предположение, че някои от тези растения са реални на божества от тракийския пантеон. Сред фиалите има още четири екземпляра, които са